

Turnau, Irena

"Costume et vie sociale : la Cour d'Anjou
XIVe-XVe siècle", Françoise Piponnier,
Paris 1970 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 62/4, 741-744

1971

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

stanowej w XV w. autor odsyłał czytelnika do własnych, pogłębionych analiz wielu kwestii nad którymi pracował jeszcze przed wojną, czy zaraz po roku 1945⁴. Tezowe niejako ujmowanie spraw społecznych i ustrojowych ulegało rozwinięciu w partiach trudniejszych dla studenta, a odnoszących się do instytucji prawnych. Nowe, a przez to i bez większych zastrzeżeń odbierane było to, co autor przedstawił na temat XIX i XX wieku.

Względy techniczne, jak pisze V. Vaněček, nakazały mu dalszą kondensację tekstu w nowym wydaniu. Dokonano jej przede wszystkim kosztem następujących partii materiału: okres przedpaństwowy, doba husycka, rozumowana bibliografia (!), aneksy. Te ostatnie, zatytułowane „Materiały dla pogłębionego studium niektórych działów dziejów państwa i prawa w ČSRS” (s. 525—551), zawierały trzy studia autora, publikowane uprzednio przeważnie w językach obcych, a dotyczące: prawa górniczego w dobie przedhusyckiej, rodzinnych niedziałów majątkowych oraz rozwoju zgromadzeń stanowych w Czechach. Poza tym nowe wydanie zachowało układ poprzedniego, a jego kolejne paragrafy, opatrzone ciągłą numeracją, poddano raczej nieznacznym zmianom redakcyjnym i to głównie w odniesieniu do dziejów najnowszych. Konieczność jeszcze większego skracania wielu wywodów, a także bibliografii skłoniła natomiast autora do szerszego niż poprzednio powoływania w przypisach własnych studiów monograficznych.

Już w chwili ich ukazywania się znaczyły one niejednokrotnie zwrot w dotychczasowej czeskiej historiografii⁵. Z tego też względu, a także biorąc pod uwagę wielostronny, późniejszy dorobek naukowy i dydaktyczny autora, można sformułować pod jego adresem pilny postulat — przygotowania (samemu lub wspólnie z gronem współpracowników, których tylu wychował) obszerniejszej, bodaj dwutomowej wersji syntezy, mogącej służyć z wielkim pożytkiem zarówno jego rodakom, jak i badaczom obcym.

Stanisław Russocki

Françoise Piponnier, *Costume et vie sociale. La Cour d'Anjou XIVe—XVe siècle*, Civilisations et Sociétés 21, Sorbonne, École Pratique des Hautes Études, VIIe Section: Centre de Recherches Historiques, Paris — La Haye 1970, s. 429, ryc. 48.

Książka ta jest doniosłym wydarzeniem w bogatej francuskiej literaturze kostiumologicznej. Po raz pierwszy zerwano z tradycyjnym bazowaniem prac z zakresu historii odzieży na zabytkach muzealnych, ikonografii i najbardziej dostępnych źródłach pisanych: literaturze pięknej, pamiętnikach i nielicznych inwentarzach ruchomości. Autorka omawianej pracy wykorzystała przede wszystkim źródła pisane stosunkowo nieliczne dla XIV i XV wieku. Wśród tych źródeł nie ma prawie jeszcze najbardziej przydatnych dla historyka odzieży inwentarzy ruchomości w postaci spisów wypraw ślubnych czy rzeczy zmarłych właścicieli. W związku z tym autorka oparła się na źródłach znacznie trudniejszych do zanalizowania i bardziej rozproszonych: na różnego rodzaju rachunkach dworskich i ilościowościowych wykazach zakupów. Drobniągowa analiza tych fragmentarycznych źródeł doprowadziła do podstawowych ustaleń z zakresu produkcji i użytkowania rozmaitych typów ubiorów

⁴ Por. podsumowanie wyników w: *Vnitřní organizace Čech a Moravy v době přemyslovské*, „Věstník Ceske Akademie Věd a Umeni” t. LI, 1942, z. 1 oraz *Prvních tisíc lét. Předstátní společenská organizace a vznik státu u Českých Slovanu*, Praha 1949 (rec. W. Hejnosza CzP—H t. V, 1953).

⁵ Por. uwagi F. Seibta, *Land und Herrschaft in Boehmen*, HZ t. 200, 1965 oraz nasze *Z badań nad czeskim systemem beneficjalnym*, CzP—H t. XXIII, 1971, z. 1.

wraz z uwzględnieniem całej bazy surowcowej w postaci tkanin i innych wyrobów włókienniczych, skór i futer, a także klejnotów i wszelkich ozdób.

Poszczególne części omawianej pracy ukazują najlepiej zakres zainteresowań autorki. Część pierwsza ukazuje przemiany dworu Andegawenów, jego hierarchię i stopniowy upadek znaczenia w omawianym okresie. Część drugą poświęcono podstawowej tematyce, a więc danym materialnym o ubiorze. Porusza się więc zagadnienie konsumpcji, jej poziomu i zmiennego rytmu zakupów. Później powraca się do bazy surowcowej, użytkowania tkanin wełnianych, jedwabnych, lnianych oraz futer. Na zakończenie omówiono sprawę zaopatrzenia w odzież i jego organizacji. Tu przedstawia się produkcję rzemieślników dworskich i ich płace, import tkanin i ubiorów, sposoby zakupu, pośrednictwo handlowe, geografie zakupów w różnych okresach i bezpośrednie kontakty dworu z rynkiem międzynarodowym. W części rzadziej przedstawiono ubiór w powiązaniu z umysłowością średniowieczną i strukturą społeczną. Formy ubiorów ukazano na tle hierarchii dworskiej, zaczynając od książąt i ich najbliższej rodziny, poprzez rycerstwo i wszelkiego rodzaju dworzan, do administracji, służby. O ubiorze mieszczańskim czy chłopskim można było wnioskować pośrednio jedynie na podstawie darowizn. Autorka rozgranicza starannie ubiory będące wynikiem indywidualnych upodobań, stroje bawiących na dworze cudzoziemców i różnego rodzaju ubiory specjalne. Do nich zaliczyć można zarówno pewne elementy uniformizacji ubiorów służby i wojska, zaczątki liberii, ubiory paziów, a także błaznów, karłów i niewolników — Maurów. W osobnym rozdziale zatytułowanym „Płeć i ubiór” autorka omawia stroje kobiece, dodatki do nich i różne formy luksusu dworskiego. Ważne uzupełnienie tekstu książki stanowi wybór najważniejszych dokumentów, wydatki dworskie zestawione w formie wykresów, zestawienie ilustracji z szerokim omówieniem źródłowym i obszerny indeks zawierający krótkie definicje paruset nazw tkanin, innych wyrobów włókienniczych, futer i odzieży wraz z dodatkami.

Szczegółowe przedstawienie treści książki jest konieczne dla dalszej jej charakterystyki. Ubiór na dworze Andegawenów został przedstawiony bardzo wszechstronnie w ramach hierarchii feudalnej i zmieniających się w ciągu dwóch wieków potrzeb dworu w zakresie wojska i służby. Ramy gospodarcze i społeczne tego dworu, możliwe do odtworzenia na podstawie szczegółowej analizy rachunków i wykazów zakupów, zostały ukazane tak szeroko, że gubią się w nich użytkowane stroje. Praca zawiera duży materiał do opracowania życia codziennego dworu Andegawenów w XIV i XV w. i zarazem niesłychanie interesujące dane o zachowanych szczeblach hierarchii feudalnej i ich przekraczaniu. Zagadnienie ubiorów należy do podstawowych problemów historii konsumpcji. W omawianej pracy autorka zajmuje się jednak nie tylko ubiorami, ale ich produkcją, a także nabywaniem tkanin i futer na krajowych i międzynarodowych rynkach zbytu. Porusza więc podstawowe zagadnienia produkcji i wymiany, prowadzące następnie do tematyki konsumpcyjnej. Zarazem ze względu na analizowany typ źródeł pisanych, którymi były przede wszystkim rachunki dworskie, autorka wiele uwagi poświęca cenom i ich fluktuacji. Szczegółowa analiza i wykresy, ukazujące wydatki na odzież w całości wydatków dworskich, wskazują na maksymalne wykorzystanie różnego rodzaju rachunków. Zagadnienie historii ubiorów — oczywiście dworskich, ze względu na typ zachowanych źródeł pisanych — zostało tu przedstawione na wyjątkowo szerokim tle gospodarczym. Autorka starała się równocześnie w podobnie szeroki i wszechstronny sposób uwzględnić tło społeczne ubioru. Poszczególne grupy — rodziny panujących, gości, dworzan i służby — zostały omówione dość szeroko i wszechstronnie; ukazano środowisko i przemiany struktury życia dworskiego. Jak słusznie napisał Jacques Le Goff we wstępie do tej pracy, autorka interesowała się nie ubiorem, lecz ubranym człowiekiem, właścicielem użytkowanych ubiorów. Stwierdzić więc trzeba,

że omawiana książka ukazała zagadnienie ubiorów dworskich na wyjątkowo szerokim tle, tak społecznym, jak i gospodarczym. Pod tym względem jest ona nowatorską pozycją na skalę europejską.

Ogromne zalety omawianej pracy nie mogą przesłaniać jej podstawowego braku: jednostronności w potraktowaniu opisywanych przez autorkę ubiorów dworskich XIV i XV wieku. Źródła pisane dostarczają ważnych informacji w zakresie ubiorów, pozwalają na ukazanie tła gospodarczego i życia społecznego. Jednakże autorka zasugerowała się zbyt ich walorami i w zbyt małym stopniu powiązała je ze źródłami materialnymi, a więc zabytkami muzealnymi i odkryciami archeologicznymi, i tak bogatą we Francji ikonografią tego okresu. Jednostronność tej książki wynika z fałszywej koncepcji wydawniczej, nie obciążającej już autorki. Nie można wydawać książki o ubiorach bez ilustracji czy też umieszczając je jedynie w aneksie i to w tak skromnej ilości. Nie chodzi przy tym bynajmniej o wspaniałe barwne ilustracje. Skromne, ale czytelne reprodukcje powinny być znaleźć się w odpowiednich partiach tekstu, a już w najgorszym przypadku na odpowiednio rozmieszczonych wkładkach. Nie mają one być ozdobą ale nieodłącznym składnikiem tekstu pracy z historią ubiorów. Autorka doskonale rozumiała znaczenie źródła ikonograficznego i materialnego i w szczegółowych objaśnieniach do rycin zamieściła wiele ważnych informacji i zestawień, które powinny znaleźć się w tekście pracy. Można by tylko postulować, aby obok bardziej już znanej ikonografii znalazło się więcej fragmentów ubiorów i dodatków do nich, które zachowały się w muzeach.

Szerokie potraktowanie ram życia społecznego i gospodarczego w omawianej pracy sprawiło, że wiadomości o tkaninach i ubiorach znalazły się po części w aneksach. Tak więc zwięzłość rozdziałów o bazie surowcowej ubiorów dworskich sprawiła, że odczuwa się tam brak wyraźniejszego rozróżnienia sukien i tkanin półwełnianych, które rozpowszechniają się właśnie w omawianym przez autorkę okresie. Minimum informacji technicznych pozwoliłoby pośrednio na lepsze ukazanie ubiorów, które musiały być inaczej szyte i odmiennie się układały przy sztywnych sukniach i tkaninach półwełnianych, lnianych czy jedwabnych. Analizowane rachunki przyniosły stosunkowo skąpe dane do problemu słownictwa tkanin średnio-wiecznych, poruszanego ostatnio przez autorkę¹.

Opisy ubiorów dworskich, jakkolwiek dość rozrzucone i zamieszczone po części w opisach ilustracji, przynoszą wiele podstawowych ustaleń w zakresie tak form, jak zdobnictwa i kolorów przy kolejnych zmianach mody. W niektórych przypadkach udało się autorce powiązać nazwy ubiorów z ich formą, co stanowi zawsze najtrudniejszy problem przy wykorzystywaniu źródeł pisanych. Te właśnie, tak ważne ustalenia, giną w obszernym tekście pozbawionym ilustracji. Zestawienie ich ułatwia szczegółowy indeks. Niesłychanie interesujące są udokumentowane wnioski autorki co do hieratyczności ubiorów książęcych. Książęta dążyli konsekwentnie do wyróżnienia się rodzajem ubioru i podkreślenia swej rangi nawet w życiu codziennym, nie tylko przy uroczystych wystąpieniach. Zarazem jednak autorka stwierdza, że nie było żadnych typów ubiorów, ani rodzajów użytkowanych tkanin czy specjalnych barw, służących do ukazania niższej rangi ich właściciela, czy różnego rodzaju poddaństwa. Wiele darowywanych przez księcia ubiorów nie różniło się ani jakością tkaniny ani barwą od strojów sprawianych dla niego; pod tym względem jedynie staroświecka forma podkreślała dostojeństwo panującego. Młodszy członkowie rodziny książęcej przejawiali największe zainteresowanie dla modnych form ubiorów, najdroższych tkanin jedwabnych i luksusowych futer. Ustalenia te uzupełniają dotychczasowe informacje na temat ubiorów dworskich XIV i XV wieku, tworzenia

¹ F. Piponnier, *A propos des textiles anciens, principalement médiévaux*, „Annales ESC” 1967, nr 4.

czy też przestrzegania panującej mody. Duże znaczenie miałyby studia porównawcze nad ubiorami na poszczególnych dworach europejskich, szczególnie zaś włoskich, niemieckich, węgierskim i polskim. Autorzy mieliby jednak znacznie trudniejsze zadanie, bowiem średniowieczny ubiór francuski ma wyjątkowo bogatą ikonografię i obfite źródła pisane.

Irena Turnau

Erik Fügedi, *A. 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása (Social Mobility of the Hungarian Aristocracy during the Fifteenth Century)*, Budapest 1970, s. 234, tabl. 34 (str. w języku angielskim i rosyjskim).

Praca dotyczy mobilności społecznej możnowładztwa węgierskiego w XV w., tj. w okresie wytworzenia się monarchii stanowej. W trakcie tego stulecia „stare” możnowładztwo zostało zastąpione „nowym”. Autor analizuje ten proces, starając się wyjaśnić jego przyczyny i mechanizm. Praca jest bogato ilustrowana zestawieniami i tabelami. Dla badacza polskiego interesujące są przede wszystkim metody badań zastosowane przez autora oraz ogólne wnioski. Fügedi wyróżnia dwa czynniki mobilności możnowładztwa węgierskiego w XV w.: politykę królewską w dziedzinie nominacji na urzędy oraz politykę rodzinną możnowładztwa. Jeśli chodzi o pierwszy z tych czynników, pamiętać należy, że na Węgrzech w XV w. nie istniała zasada dożywności urzędów. Stąd wiele obliczeń i zestawień autora jest dla badacza polskiego mało przydatnych jako wzorzec badawczy, np. tablice 7, 8, 9, 14, 15 i 18 dotyczące długości czasu sprawowania urzędu. Ważne jest natomiast, na przykład, zestawienie „nowych” i „starych” możnowładców w parlamencie w roku 1505 (tabl. 24). Pod pojęciem „nowych” rozumie autor pierwszych przedstawicieli danej rodziny w parlamencie. Momentem, który według autora decydował o karierze, było zetknięcie się danej osoby z królem i zwrócenie jego uwagi na siebie. Dla osób spoza kręgu możnowładztwa istniały trzy sposoby znalezienia się w takiej sytuacji: a) pojawienie się na dworze w orszaku protektora i zwrócenie na siebie uwagi, b) zwrócenie na siebie uwagi osiągnięciami natury wojskowej i c) protekcja krewnego — biskupa. Na Węgrzech „nowi” możnowładcy z reguły nie dorównywali „starym” pod względem ilości posiadanej ziemi, która zapewniała trwałe znaczenie. Toteż awans jednostki często nie pociągał awansu rodziny. Jeśli chodzi o wpływ polityki rodzinnej możnowładztwa na mobilność tej warstwy, autor zwraca uwagę, że dla możnowładztwa najważniejszą sprawą było zapewnienie ciągłości rodu i zapobieżenie jego wymarciu. Dlatego starano się ożenić syna jak najszybciej. Wyniki badań nad wiekiem, w którym zawierano małżeństwa zawiera tablica 28.

Na duże trudności napotyka ustalenie małżeństw córek. Kobieta nie była w owych czasach w społeczeństwie węgierskim traktowana jako pełnoprawny członek rodziny i losy jej znajdują słabe odbicie w źródłach. Autor wykazuje, że małżeństwa wewnątrz własnej grupy przeważały, ale nie było to bynajmniej zasadą (por. tabl. 33). Również przeznaczenie syna do stanu duchownego związane było z polityką rodzinną. Czyniono to jeśli liczba młodych mężczyzn w rodzinie gwarantowała jej kontynuację. Potwierdzeniem tego jest, według autora, fakt posiadania przez biskupów węgierskich badanego okresu licznych krewnych w linii męskiej (tabl. 34). Interesujące jest zwrócenie przez autora uwagi na tzw. małżeństwa wiązane i małżeństwa rodzin. Zdaniem autora świadomość rodzinna możnowładców wyrażała się umiejętnością wyliczenia swych przodków, a więc dziadków w obu liniach, pradziadków itd. Wyniki badań źródłowych pod tym kątem zestawia autor w tablicy 5.

W sumie praca może zainteresować nie tylko historyka możnowładztwa, ale